

HESTEN OG PLINTEN

HERBERT PUNDIK

“Køkkenmødding” og “ombudsmand” er velkendte danske glo-ser optaget som låneord i mange fremmede sprog.

Mindre kendt er det at ordene “hest” og “plint”, de to gymnastikredskaber der i min skoletid skilte de tunge får fra de spring-ske bukke, i mange år indgik i hebraisk.

Forklaringen er den, at gymnastik i Israel har sin oprindelse på Statens Gymnastikinstitut i København og på Niels Buchs gymnastikhøjskole i Ollerup.

Det kræver yderligere en forklaring, som må søges i den jødiske stats forhistorie i slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af det følgende århundrede, da det hellige land var en provins i det ottomanske imperium, hvis kerne var det nuværende Tyrkiet. Ottomanerne kontrollerede i over 450 år hele det område vi i dag kender som den arabiske verden. Hovedstaden var Konstantinopel, i dag kaldet Istanbul.

I 1905 grundlagde jødiske indvandrere, der boede i to små forstæder til den arabiske havneby, Jaffa, det første hebraiske gymnasium ude i de klitter, hvor Tel Aviv 4 år senere blev grundlagt.

På det tidspunkt talte den jødiske befolkning i Palæstina ca. 65.000 mennesker.

Tel Aviv, der i dag i hundredåret har trekvart mio. indbyggere, blev grundlagt af 66 familier, der drømte om at bygge en moderne haveby og undslippe livet i den “lille, smudsige, ægte østerlandske by med snævre og steile gader ... Orden eller system skal man vanskeligt finde i dette vildrede af bygninger”.

Beskrivelsen af Jaffa skyldes professor i teologi, biskop C. Henrik Scharling, forfatteren til bl.a. "Nøddebo Præstegaard", der besøgte Palæstina på pilgrimsfærd i 1875.

Hertziya Gymanisum begyndte i det små med 17 elever. Undervisningsproget var hebraisk, hvilket frembød visse vanskeligheder, for hebraisk var endnu i sin vorden som talesprog. Mange mente, at moderne undervisning krævede et moderne sprog og ikke et der var blevet genoplivet efter at have været dødt i næsten 2.000 år.

Da den første tekniske højskole blev grundlagt i 1913 i Haifa, udbrød der en sprogkrig, idet et mindretal af grundlæggerne krævede, at tysk og ikke hebraisk skulle være undervisningssprog. Hebraisk havde ganske vist været i brug siden bibelsk tid, men mest som liturgisk sprog. Jesus, der var skriftklog, kunne selvfølgelig hebraisk, men han prædikede på aramæisk, der var den brede befolknings hverdagsprog. Det jødiske borgerskab talte helst græsk.

Jødiske drengebørn blev, efter fordrivelsen fra Palæstina i det første og andet århundrede, undervist i hebraisk så de kunne læse de hellige skrifter og deltage i gudstjenesten, når de var fyldt 13 år og havde stået bar mitzwa. Så kunne de påtage sig mose-lovens 613 forpligtelser. At bruge hebraisk som hverdagsprog var indtil oplysningstidens idealer fik indpas i jødiske kredse i Østeuropa nærmest blasfemisk.

Hebraisk kunne sammenlignes med latin blandt katolikker, anvendt under gudstjenesten, ved udfærdigelsen af religiøse eller akademiske skrifter samt til korrespondance mellem de skriftkloge. På Holbergs tid kunne man disputere såvel på latin som på hebraisk på Københavns Universitet. Jeg husker, at jeg gik til bar mitzwa-forberedelse i et helt år og lærte at læse de fem mosebøger på hebraisk og delvis forstå hvad jeg læste, men det

satte mig ikke i stand til at formulere en sætning på hebraisk. Det var heller ikke forventet, for formålet med undervisningen var at gøre mig i stand til at læse det afsnit af biblen i synagogen i Krystalgade i København, der var den vigtigste del af bar mitzwa-ceremonien. Den forsamlede menighed lyttede andægtig til biblens ord, men kun et forsvindende mindretal forstod dem.

Hverdagsproget blandt jøder i diasporaen vekslede. I Øst-europa talte de *jiddisch*, et blandingsprog, der kan spores tilbage til middelalderen. Det opstod formodentligt i Frankrig og flyttede østover med de jødiske folkevandringer, der mest skyldtes jødeforfølgelser. I Rhindalens byer optog jiddish tyske ord, der sammen med hebraiske ord, ofte slidt til ukendelighed, blev jiddish' grundstamme. Efter fordrivelsen af jøderne fra de tysktalende områder i middelalderen til mere gæstfri områder mod øst indgik mange slaviske ord i jiddish.

I Middelhavslandene var det jødiske samtaleprog *ladino*, den kastilianske dialekt som jøderne bragte med sig, da de i 1492 blev fordrevet fra Spanien, og i de arabisktalende lande udviklede jøderne judeo-arabiske dialekter.

Min bedstefar, der søgte ly i Danmark for over 100 år siden på flugt fra jødeforfølgelser i hans hjemstavn, Ukraine, talte dansk-jiddish. En dialekt der nu er uddød, hvor danske gloser som årene gik fortrængte det sprog der var hans, da han indvandrede. Det var sammensat af middelaldertysk, russisk og hebraiske ord, hvis oprindelse man skulle have et godt sprogøre samt kendskab til den originale hebraiske glose for at genkende.

Når vi børn støjede sagde min bedstefar "bestiege", Han anede ikke, at han brugte et ord afledt af det bibelske "Schtika", der betyder "tavshed".

I 1930'erne, hvor Hitlers navn ofte kom på tale, tilføjede min bedstefar altid en jiddish forbandelse: "jemákh shmoy

vezikhroy” – “må hans navn og minde blive udslettet”. Han anede ikke, at ordene var hebraiske, nedslidt af mange århundreders brug af mennesker, der ikke kendte ordenes bibelske oprindelse.

Det var situationen indtil 1881. Jeg skal nok komme tilbage til forklaringen på, at “hest” og “plint” en overgang indgik i gymnastikundervisningen på Herliya Gymnasium i Tel Aviv, men først lidt om manden, der næsten egenhændigt genoplivede hebraisk som et levende sprog, der i dag er Israels officielle sprog sammen med arabisk.

Eliezer ben Yehuda var født i det daværende Rusland. Han var det man kunne kalde en præ-zionist for den jødiske nationale selvstændighedsbevægelses grundtekst. Den østrigske journalist og forfatter Theodor Herzls manifest “Der Judenstaat” udkom først i 1895.

Ben Yehuda var besjælet af tanken om at genoplive det hebraiske sprog for at anvende det som løftestang for jødisk national uafhængighed i biblens land. Han var inspireret af det bulgarske folks kamp mod den ottomanske imperialisme, en selvstændighedskamp som Rusland støttede.

Ben Yehuda forlod Rusland med Palæstina som mål, men gjorde ophold i Paris, hvor han studerede medicin.

I 1881 ankom han til havnebyen Jaffa sammen med sin kone. De slog sig ned i Jerusalem.

På det tidspunkt boede kun 25.000 jøder i Palæstina. De levede i de bibelske byer, først og fremmest i Jerusalem, men også i Hebron, Tiberias og Safed i Galillæas bjerge.

Jerusalem var en lille bjergby, omgivet af de ottomanske mure fra 1500-tallet, kun omfattende en kvadratkilometer. Murenes porte blev lukket ved solnedgang, og de arme pilgrimme, der havde slæbt sig op ad Judæas bjerge fra kystsletten og som nåede den hellige by efter solnedgang, mange tilbagelagde de sidste

flere hundrede meter kravlende på knæ, fandt portene stængt. De måtte overnatte i det fri, i fare for at blive berøvet af beduin-bander, der hærgede området.

”Fattig er Jerusalem”, skriver biskop Scharling, “fortrykt og ringe... Gaderne er trange, smudsige, rendestenen løber midt igjennem dem. Murene er grågule, en underlig muggen, indeklemmt luft hersker herinde, en stor del er falden i ruiner – Guds forbandelse hviler over byen, som over det ganske land – tyrken er herre og en overmåde slet herre og dog, gennem smudset, trykket og elendigheden, er det som om i enkelte, vidunderlige øjeblikke de himmelske lovsange pludseligt brøde igjennem og henrev sindet ned umenneskelig magt”.

Fattige var jøderne i det hellige land. De fleste levede af almisser indsamlet blandt jøder verden over, der anså det for deres religiøse pligt at understøtte deres trosfæller i det hellige land, som for størstedelens vedkommende tilbragte deres liv i bøn og med studiet af de hellige skrifter. Så fattige var de, at de var en frugtbar arbejdsmark for kristne missionærer.

Det hændte at familier afleverede børn til kristne missionærer i håb om at skaffe dem en bedre tilværelse.

Det skete bl.a. for en børnerig familie i Safed i Galillæas bjerge. Vi nærmer os forklaringen på “hest” og “plint”s andel i det hebraiske sprogs genfødsel. Men historien fra Safed har en dansk vinkel og fortjener at blive berettet.

En morgen vågnede en kvinde i Safed og fandt at der manglede to i børneflokket. En dreng og en pige. Drengen hed David. Safed havde været ramt af et jordskælv og fattigdommen hærgede.

Faderen gik til bekendelse og indrømmede at han havde overladt to af deres børn til nogle missionærer.

Moderen slog alarm, og nogle mænd fra byen begav sig på æselryg ned ad bjærgene til den lille fiskerflække ved Middelhavet,

som med årene voksede til havnebyen Haifa, for at indhente missionærerne og befri børnene. Da de nåede frem, var skibet med børnene allerede stukket til søs.

Senere på året dukkede David op i Hammerum Herred på den jyske vestkyst, hvor han var blevet adopteret af en indremissionsk familie, der lod ham døbe. I 1936 udgave David Huda sin biografi "Fra Haifa til Hammerum Herred". Hans skæbne inspirerede hans barnebarn, Peter Fogtdal til bogen "Drømmeren fra Palæstina", 1998.

Jeg traf ham nogle år, før han døde. Dansk var blevet hans modersmål, han kunne kun huske nogle arabiske ord fra sin barndom, fortrinsvis skældsord. Det var karakteristisk, at han ikke kunne hebraisk, ikke et ord, for i 1906, da han var blevet fjernet fra Safed, var hebraisk som dagligsprog endnu så meget i sin vorden, at det ikke havde vundet indpas i Safed, hvis fåtalige jødiske indbyggere, som familien Huda og deres forfædre, i generationer havde levet i Galillæa. Ideerne om en jødisk international renæssance var båret frem af europæiske jøder, der var inspireret af den bølge af nationale selvstændighedsbevægelser, der i årene frem til første verdenskrig ændrede det europæiske politiske landkort.

Men tilbage til Ben Yehuda i Jerusalem som stræbte efter at genskabe det hebraiske sprog som led i bevidstgørelsen af jødisk national identitet.

Hans første barn, Itamar, var det første barn, i hvert fald i de sidste 2.000 år, der blev opdraget på hebraisk. For at skåne drengen mod sprogforurening fik han ikke lov til at lege med andre børn i Scharlings "trange, smudsige" Jerusalem. Han måtte nøjes med at lege med hunde og katte. Han skriver i sine erindringer, at han blev gennet i seng, når der kom besøg af ikke-hebraisk talende gæster. Og han husker en scene fra barndommen, hvor

faderen går voldsomt i rette mod moderen, efter at have grebet hende i at synge en russisk børnesang.

Eliezer ben Yehuda fortæller i sine erindringer, at han gik med sin kone i Jerusalem. En forbigående overhørte dem tale hebraisk og spurgte hvad for et sprog de talte.

“Hebraisk”, lød svaret.

“Jamen er det ikke et dødt sprog?”

“Jeg er levende og taler hebraisk. Min kone er levende og taler hebraisk. Altså må hebraisk været et levende sprog,” svarede Ben Yehuda.

Hans ordbog over det hebraiske sprog omfatter 16 bind. Han søgte det bibelske hebraisks rødder og podede nye ord på de gamle rødder i et mægtigt grenværk, der i dag dækker alle de behov som et moderne sprog skal imødekomme. Udenlandske ord var bandlyst. Der var ingen grund til at kalde en tændstik for andet end en “gafrur”, når svovl på bibelsk hebraisk hed “gufrit”. Lige så naturligt var det at kalde en flyvemaskine for “aviron” når de gamle hebræere kendte ordet “avir”, der betyder luft. Efter Yehudas død, i sine sidste år måtte han arbejde stående, fordi sygdom forhindrede ham i at sidde, fortsatte det hebraiske sprogakademi at følge med udviklingen. En pcer hedder en “mekhashev” fordi “at tænke” på bibelsk hebraisk hedder “lakhshev” og en undervandsbåd hedder en “zolelet” afledt af verbet “at dykke”, der hedder “litzlol” osv.

Og nu kommer den lovede forklaring på “hest” og “plint”s bidrag til den hebraiske renæssance.

Et af de mest mangelfulde fag på Herzliya Gymnasium, der blev åbnet i 1905 i en majestætisk bygning ude i klitterne og som blev kernen i Tel Aviv, var legemsøvelser. Der var ingen der kunne undervise i gymnastik, og sproget fattedes de nødvendige gloser.

Danmark var kendt som et foregangsland, og gymnasiets bestyrelse sendte i 1910 Zwi Nishri til København til uddannelse. Han nåede tilbage til Tel Aviv før første verdenskrig udbrød. Næste mand gik det ikke som planlagt. Binjamin Slor, født i Palæstinas første jødiske landsby, Petach Tikvah, kom til København i 1913. Verdenskrigen kom i vejen, og han kom aldrig videre. Palæstina var, som nævnt, en del af det ottomanske imperium, som sammen med Tyskland kæmpede mod de allierede. Tyrkerne havde mistanke til, at Palæstinas jøder var på Storbritanniens side, hvilket var rigtigt set, for den britiske regering havde i 1917 udsendt den såkaldte Balfour-erklæring, der lovede, at jøderne efter sejren ville få lov til at oprette et "nationalhjem" i Palæstina.

De engelske og australske styrker var på fremmarch mod Jerusalem, og tyrkerne besluttede at deportere alle Tel Avivs jøder. Gymnasiet lukkede og Binjamin Slor slog sig ned i København, hvor han åbnede den kendte vinhandel i Lavendelstræde, der specialiserede sig i import af appelsiner og vin fra Palæstina. Da den jødiske stat blev oprettet i maj 1948, blev Slor Israels første honorære konsul i Danmark. Gymnastik kan føre vidt, blot man hopper af hesten i tide.

Men dermed blev forbindelsen mellem israelsk og dansk gymnastik ikke afbrudt. I årene før anden verdenskrig gik der en lind strøm af gymnastikstuderende fra Palæstina til København. En overgang blev næsten alle israelske gymnastiklærere uddannet efter dansk forbillede, og næsten alle undervisningsinspektører i faget var uddannet i København. De talte dansk og kunne danske folkedanse.

Den sidste i rækken var Moshe Finkel, der senere hebraiserede sit efternavn til Zohar. Han var medlem af den jødiske modstandsbevægelse Haganahs navnkundige kommandoenhed,

Palmach, og blev sendt til Danmark i 1947 af modstandsbevægelsen som led i forberedelserne til den jødiske statsdannelse og overgangen fra modstandsbevægelse til en regulær hær. Under opholdet i Danmark havde Zohar et bijob. Han uddannede de danske frivillige, der havde meldt sig til den forestående krig mellem den jødiske stat og dets arabiske naboer, i kampsport, terrænløb og lign, der kunne komme dem til gode under krigen.

Moshe Zohar blev ansvarlig for gymnastikuddannelse i den nye israelske hær med rang af oberstløjtnant.

Som årene er gået, svandt forbindelsen mellem dansk og israelsk gymnastik. Hebraisk har fået sit eget gymnastikvokabularium, "hest" er blevet erstattet af et hebraisk ord "khamor", der betyder "æsel", og "plinten" som gymnastikredskab er totalt glemt ud af billedet.

Og hermed den lovede forklaring. Langt om længe. Og tak for tålmodighed.

HERBERT PUNDIK F 1927, FORFATTER OG JOURNALIST, BOSAT I TEL AVIV SIDEN 1954, CHEFREDAKTØR PÅ POLITIKEN 1970-93, DEREFTER BLADETS SENIORKORRESPONDENT. ADJUNGERET PROFESSOR VED AALBORG UNIVERSITETS INSTITUT FOR HISTORIE. HAR SKREVET ERINDRINGSBØGERNE "DET ER IKKE NOK AT OVERLEVE" (2006) OG "DU KAN HVIS DU TØR" (2007). HAR BL.A. MODTAGET PUBLICISTPRISEN (1991) OG MODERSMÅL-PRISEN (1993) OG UDMÆRKElsen ISRAELS HÆDERSTEGN FOR DELTAGELSE I FRIHEDSKRIGEN 1948-49.